

• Spis treści

Podziękowania 7

Wstęp 9

1. Język i polityka 19

1.1. Co to jest prawica polityczna? 19

1.2. Co to jest język polityki? 23

1.3. Czy istnieje język polskiej prawicy politycznej? 34

2. Wartości i wartościowanie 37

2.1. Wartości i antywartości w tekstach prawicowych 42

2.1.1. Słowa-zakłęcia 42

2.1.2. Słowa-etykiety 58

2.2. Wartościowanie w tekstach prawicowych 70

2.2.1. Wartościowanie jawne i ukryte 72

2.2.2. Środki gramatyczne 74

2.2.3. Środki leksykalne 78

2.2.3.1. Wartościujące określenia przeciwnika 79

2.2.3.2. Wartościujące określenia czynności komunikacyjnych przeciwnika
oraz ich wytworów 88

2.2.3.3. Wartościujące określenia działań przeciwnika oraz ich wytworów 90

2.2.3.4. Wartościujące określenia zjawisk popieranych przez przeciwnika 95

2.2.3.5. Wartościujące określenia nadawcy, jego poglądów
oraz zjawisk przez niego popieranych 104

2.2.4. Środki stylistyczne 107

2.2.5. Wartościowanie kontekstowe 109

2.2.5.1. Implikatura konwersacyjna	111
2.2.5.1.1. Metafora	112
2.2.5.1.2. Ironia	122
2.2.5.1.3. Aluzja	125
2.2.5.2. Presupozycja	127
3. Wnioskowanie i argumentacja	131
3.1. Wnioskowanie	131
3.2. Argumentacja	141
3.2.1. Argumentacja racjonalna, emocjonalna i moralna	143
3.2.2. Najczęściej wykorzystywane argumenty erystyczne	147
3.2.2.1. <i>Argumentum ad verecundiam</i>	149
3.2.2.2. <i>Argumentum ad populum</i>	155
3.2.2.3. <i>Argumentum ad misericordiam</i>	161
3.2.2.4. <i>Argumentum ad metum</i>	164
3.2.2.5. <i>Argumentum ab exemplo</i>	167
3.2.2.6. <i>Argumentum ad hominem</i>	169
4. Prawicowa wizja świata	175
4.1. Ludzie	176
4.2. Czas	203
4.3. Przestrzeń	219
4.4. Państwo	225
4.5. Religia	232
5. Język polskiej prawicy parlamentarnej – analizy komparatywne	239
5.1. Język prawicy a język lewicy – analiza jakościowa	239
5.2. Język prawicy a język lewicy – analiza ilościowa	248
5.3. Język prawicy dziś a w latach 1919–1939	268
Zakończenie	281
Aneks	285
Objaśnienie skrótów	375
Bibliografia	381

• Podziękowania

Pragnę serdecznie podziękować osobom, dzięki którym książka ta ujrzała światło dzienne. Dziękuję Recenzentom – prof. Ireneuszowi Bobrowskiemu oraz prof. Jerzemu Bralczykowi – za cenne wskazówki, sugestie i spostrzeżenia, dzięki którym mogłam doszlifować tekst i usunąć z niego niedociągnięcia.

Szczególne podziękowania składam prof. Włodzimierzowi Gruszczyńskiemu – wieloletniemu opiekunowi naukowemu, który bardzo szybko stał się dla mnie nie tylko jednym z największych autorytetów w dziedzinie językoznawstwa, lecz również wzorem osobowym. Jego wsparcia, doświadczenia oraz pomocy na każdym etapie mojej pracy nie sposób przecenić.

Laura Polkowska

• Wstęp

Język polityki przykuwa od lat uwagę nie tylko zwyczajnych obserwatorów życia politycznego, ale także różnorodnych badaczy – lingwistów, socjologów, psychologów. Zwłaszcza po 1989 roku, kiedy mógł wreszcie stać się heterogeniczny, a jednogłosowość oficjalnej propagandy została wyparta przez wielogłosowość, zaczęto poddawać go bardziej wszechstronnym analizom, w których opis technik propagandowych nie zajmował już nadrzędnego miejsca. Koncentrowano się na stylu i funkcjach poszczególnych typów tekstów politycznych, wykorzystywanych w nich sposobach aksjologizacji, metodach zwalczania przeciwników politycznych; prowadzono badania idiolektalne poświęcone analizie języka konkretnych polityków; podejmowano rozważania z perspektywy analizy dyskursu, pod kątem komunikacji, rytuału itd. Najrzadziej interesowano się dotychczas analizą pododmian języka polityki, jakie można by wiązać z poszczególnymi orientacjami politycznymi. Praca ta poświęcona jest jednej z nich.

Przedmiot i cel badań

Problematykę badawczą niniejszej pracy stanowi język współczesnej polskiej prawicy parlamentarnej. Ostatecznym celem badań jest odpowiedź na ogólnie postawione pytanie: czy taki język – jako odrębna pododmiana – w ogóle istnieje, a jeśli tak, czym się charakteryzuje, jakie cechy są dla niego typowe. Celem sekundarnym – wynikającym niejako z pierwszego – jest ustalenie, dlaczego Polacy wierzą (lub nie wierzą) prawicy.

Metodologia badań

Wykorzystana w pracy metodologia obejmuje wszechstronną analizę tekstów: strukturalistyczną analizę budowy wypowiedzi oraz stylu większych fragmentów tekstu, a także w minimalnym stopniu – tam, gdzie jest to przydatne dla ogólniejszych rozważań – semantyki poszczególnych leksemów i całych wyrażań; pragmatyczną analizę znaczeń realizujących się w konkretnej sytuacji wraz z treściami przekazanymi niejawnie (ze szczególnym uwzględnieniem teorii implikatur Paula Grice’a); analizę retoryczną poszczególnych środków perswazji (włącznie z argumentacją); logiczną analizę schematów wnioskowania; wreszcie elementy analizy kognitywnej, przede wszystkim w związku z opisami metaforycznymi oraz próbą rekonstrukcji prawicowego obrazu świata. W tekście sporadycznie pojawiają się również odwołania do psychologii społecznej – ograniczone do niezbędnego minimum. Tak zróżnicowana metodologia, korzystająca z narzędzi wypracowanych przez różne nauki i kierunki językoznawstwa, ma na celu umożliwienie dokonania analizy wszechstronnej, wielopłaszczyznowej, obejmującej w miarę możliwości wszelkie aspekty języka prawicy. Analogiczne podejście odnajdujemy w wielu pracach dotyczących języka polityki. Być może właśnie heterogeniczność metodologii jest pewnego rodzaju wyróżnikiem tej problematyki, którą trudno omówić w wyczerpujący sposób przy użyciu jednej tylko metody badawczej.

Materiał badawczy

Podstawę materiałową stanowią teksty przemówień sejmowych posłów należących do klubów i kół parlamentarnych o charakterze prawicowym. Analiza objęła okres dwóch kadencji Sejmu – IV i V (lata: 2001–2005 i 2005–2007). Szczególna zaleta tak dobranego przedziału czasowego polega na możliwości wysnucia wniosków o charakterze bardziej ogólnym dzięki zróżnicowanej pozycji politycznej ugrupowań prawicowych, które w pierwszym okresie znajdowały się w opozycji do koalicji rządzącej, w drugim zaś same (w większości) taką tworzyły¹. Okres IV kadencji – z racji prowadzonych wówczas przygotowań do włączenia się Polski w struktury europejskie – był ponadto czasem szczególnie burzliwych dyskusji, podczas których ścierały się różne poglądy i postawy, nierzadko do głosu dochodziły również skrajne emocje. Posłowie z jednej strony powoływali się na wielkie

¹ Od 2007 roku rządy sprawuje Platforma Obywatelska, którą niezwykle trudno usytuować na osi prawica–lewica.

wartości, z drugiej – korzystali z wszelkich dostępnych im środków perswazyjnych, za pomocą których usiłowali pozyskać niezdecydowanych jeszcze widzów dla własnej orientacji ideologicznej. To na poziomie języka właśnie przejawiały się ich intencje, stawiane cele. Język był również jedynym środkiem do ich osiągnięcia. Funkcjonalnie połączone forma i treść podporządkowane podstawowym celom komunikacyjnym stanowią również nieocenione źródło wiedzy na temat samego nadawcy (rozumianego ogólnie – jedynie w kategorii roli społecznej – jako reprezentant prawicy). Szczegółowa analiza wypowiedzi z okresu IV kadencji może również pomóc zrozumieć, dzięki czemu prawica wygrała kolejne wybory parlamentarne (choć oczywiście na ostateczny sukces złożyło się znacznie więcej czynników). Wszystko to sprawia, że teksty wystąpień parlamentarnych o charakterze prawniczym jawią się jako niezwykle interesujące i warte szczegółowych badań.

Ich niewątpliwą zaletą jest również to, że na najogólniejszym poziomie mają charakter oficjalny (w przeciwieństwie np. do tekstów wystąpień wiecowych lub artykułów zamieszczanych w różnego rodzaju czasopismach powiązanych programowo z prawicą) i nie są związane z żadną szczególną sytuacją (jak np. okres wyborów), dzięki czemu wnioski płynące z ich analizy dadzą się w dużym stopniu uogólnić na język prawicy w ogóle.

Analizowane teksty są zapisami stenograficznymi przemówień wygłoszonych podczas posiedzeń Sejmu, dostępnymi na jego oficjalnej stronie internetowej². Pojedynczy tekst rozumiany jest tu jako wypowiedź posła poprzedzona wypowiedzią marszałka i nią zakończona. Z tego też powodu niektóre wypowiedzi ograniczają się do kilku słów (np. *dziękuję bardzo* lub *Panie Marszałku...*). Przeciętna długość tekstu wystąpienia to ok. 5–10 tysięcy znaków. Podczas IV i V kadencji Sejmu posłowie prawicowi przemówili ponad 23 tysiące razy. Przy gromadzeniu tak ogromnego materiału językowego nie sposób było uniknąć selekcji. Miała ona charakter czysto ilościowy. Reprezentatywna próba tekstów została przygotowana według następujących zasad:

1) Do próby wybierana była metodą losową co czterdziesta wypowiedź każdego posła (począwszy od czterdziestej z kolei, a nie od pierwszej).

2) Jeżeli poseł wygłosił w danej kadencji mniej niż 40 wypowiedzi, nie był w ogóle reprezentowany w próbie (wypowiedzi z obu kadencji nie sumowały się, co znaczy, że jeśli dana osoba była posłem na Sejm w obu kadencjach – w pierwszej wygłosiła np. 23 wypowiedzi, a w drugiej – 34, to mimo że łącznie przemawiała 57 razy, do próby nie trafiła ani jedna jej wypowiedź).

² www.sejm.gov.pl.

3) Jeżeli długość wypowiedzi wybranej według powyższej zasady nr 1 nie przekraczała 500 znaków, wówczas nie była brana pod uwagę i na jej miejsce wybierana była wypowiedź poprzednia.

Jak już wspomnieliśmy, selekcja nie miała charakteru jakościowego, dzięki czemu w próbie znalazły się bardzo różne formy wypowiedzi, np. teksty oświadczeń, interpelacji poselskich, odpowiedzi na zapytania, wypowiedzi *ad vocem* itd. (analizie nie zostały poddane jedynie okrzyki z sali, gdyż nigdy nie stanowią one odrębnej wypowiedzi). Decyzja ta miała umożliwić analizę tekstów zróżnicowanych nie tylko pod względem treści, lecz również pod względem formy. Niektóre z nich mają charakter bardziej oficjalny i należą do form „wtórnie mówionych”, co znaczy, że wygłaszane są na podstawie uprzednio sporządzonego konspektu lub po prostu odczytywane. Inne *ex definitione* tworzone są spontanicznie i zawierają elementy mniej formalne. Niezależnie od przynależności gatunkowej wszystkie mogą zawierać elementy wynikające z interakcji między mówiącym a słuchającymi posłami. W dalszych rozważaniach wszystkie analizowane teksty traktowane będą w ten sam sposób – jako konkretne realizacje tego, co ogólnie nazwaliśmy językiem polskiej prawicy politycznej, co oznacza, że nie będziemy uwzględniać przy analizie ani rzeczywistego nadawcy, ani jego przynależności partyjnej.

W analogiczny sposób utworzony został korpus tekstów o charakterze lewicowym, który posłuży nam za punkt odniesienia przy analizie komparatywnej w ostatnim rozdziale.

* * *

Książka – ze względu na swój materiałowo-teoretyczny charakter – zawiera bardzo dużą liczbę przykładów, stanowiących egzemplifikację omawianych zabiegów językowych. Część z nich cytowana jest w dosłownym brzmieniu (bez jakichkolwiek poprawek redakcyjnych z wyjątkiem oczywistych literówek, co oznacza, że zachowana jest w nich oryginalna interpunkcja, nawet jeśli jest błędna) – z przywołaniem imienia i nazwiska autora oraz daty wygłoszenia przytoczonych słów. Dzięki temu możliwe staje się odszukanie w internetowym archiwum Sejmu stenogramu zawierającego konkretny fragment. Liczba wypowiedzi posłów, jakie znalazły się w materiale badawczym, jest wprost proporcjonalna do częstotliwości zabierania głosu przez daną osobę podczas posiedzeń Sejmu, czego naturalną konsekwencją jest wyższa frekwencja cytowanych wypowiedzi jednych polityków,

a niższa drugich³. Sytuacja ta stanowi – jak się wydaje – odzwierciedlenie wrażeń przeciętnego obserwatora życia politycznego, któremu język prawicy kojarzy się zapewne w znacznie większym stopniu ze zwyczajami językowymi polityków zabierających głos częściej, a w mniejszym z nawykami tych, którzy w mediach występują rzadziej. Wszelkie opuszczenia w obrębie przytaczanych wypowiedzi odnotowywane są albo w sposób tradycyjny (za pomocą symbolu [...]), albo – jeśli początek cytatu nie jest jednocześnie początkiem zdania – za pomocą małej litery rozpoczynającej przywoływany fragment.

Oprócz dłuższych wypowiedzi, cytowanych wraz z przywołaniem autora i daty, w tekście pojawia się wiele przykładów przytaczanych w formie skróconej i niekiedy (choć nie zdarza się to często) ze zmianą formy gramatycznej niektórych leksemów wchodzących w ich skład. Fragmenty te zamieszczone są dodatkowo w aneksie w szerszym kontekście wraz z informacją umożliwiającą ich identyfikację. Zgromadzone są tam również dodatkowe wypowiedzi szczególnie interesujące, typowe dla języka polskiej prawicy politycznej i dobrze egzemplifikujące omawiane zjawiska językowe. Pod poszczególnymi ustępami tekstu znajduje się szczegółowe odesłanie do określonych przykładów zamieszczonych w aneksie na końcu książki.

Ponieważ celem przytaczanych przykładów jest ilustrowanie określonych zjawisk językowych, może się zdarzyć, że jeden fragment zacytowany zostanie dwukrotnie, dla zobrazowania dwu różnych faktów. Materiał badawczy jest jednak na tyle bogaty, że sytuacje takie są niezmiernie rzadkie.

Literatura przedmiotu

Na temat języka polityki powstała bardzo obszerna literatura. Począwszy od lat czterdziestych XX wieku prężnie rozwijają się badania nad tekstami o charakterze politycznym – głównie w Stanach Zjednoczonych i w Niemczech. Wyczerpujący przegląd literatury światowej można odnaleźć w pracach Walerego Pisarka i Jerzego Bralczyka⁴. Badania nad językiem polityki prowadzone są zarówno w ramach

³ Różnice są znaczne. Najmniejsza liczba wypowiedzi wygłoszonych w ciągu trwania jednej kadencji Sejmu przez jednego posła reprezentowanego w zebrany materiał to 40 wystąpień, najwyższa – aż 1022.

⁴ W. Pisarek, *Język służy propagandzie*, Kraków 1976; J. Bralczyk, *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych*, Warszawa 2001. Zob. też: L. Bednarczuk, *Nowo-mowa (zarys problematyki i perspektywy badawcze)*, w: *Nowo-mowa. Materiały z sesji naukowej poświęconej problemom współczesnego języka polskiego odbytej na Uniwersytecie Jagiellońskim w dniach 16 i 17 stycznia 1981*, Warszawa 1984, s. 21–34.

językoznawstwa, jak i psycholingwistyki i socjologii. Do niedawna dominowały wśród nich analizy skoncentrowane na języku w propagandzie. Również na gruncie polskiej literatury powstała ogromna liczba tekstów dotyczących propagandy politycznej⁵, a w szczególności komunistycznej odmiany języka władzy totalitarnej, zwanej – za Orwellową *newspeak* – nowomową⁶. Druga niezwykle liczna grupa polskich tekstów to prace dotyczące teorii i praktyki perswazji, niekoniecznie wyłącznie w odniesieniu do języka polityki⁷. Zawierają one analizy licznych mechanizmów i środków językowych wykorzystywanych w celach perswazyjnych,

⁵ Np. W. Pisarek, *Język służy...*, dz. cyt.; J. Bralczyk, *O języku polskiej propagandy politycznej lat...*, dz. cyt.; tenże, *O języku polskiej propagandy politycznej*, w: *Współczesna polszczyzna*, red. H. Kurkowska, Warszawa 1981, s. 336–354; tenże, *O języku naszej propagandy*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1981, nr 3, s. 11–22; tenże, *O języku w polityce*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1982, nr 1–2, s. 57–64; tenże, *O rytuale propagandowym*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1986, nr 2, s. 21–26; tenże, *Ograniczony świat propagandy*, w: *Nowo-mowa...*, dz. cyt., s. 34–43; tenże, *Strategie w języku propagandy politycznej (o polskiej propagandzie partyjnopństwowej w latach 1982–88)*, w: *Język a kultura*, t. 4: *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkova, Wrocław 1991, s. 105–114; I. Kamińska-Szmaj, *Strategie zachowań językowych w prasowych tekstach propagandowych (na materiale prasy międzywojennej)*, w: *Język a kultura*, t. 6: *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik, Wrocław 1991, s. 133–141; I. Borkowski, *Świt wolnego słowa: język propagandy politycznej 1981–1995*, Wrocław 2003; R. Mayenowa, *O złej propagandzie*, w: *Nowo-mowa...*, dz. cyt., s. 63–65 i in.

⁶ M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1990; tenże, *Nowomowa*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s. 173–182; tenże, *Marcowe gadanie. Komentarze do słów 1966–1971*, Warszawa 1991; tenże, *Peereliada. Komentarze do słów 1976–1981*, Warszawa 1993; tenże, *Mowa w stanie obłądzenia: 1982–1985*, Warszawa 1996; tenże, *Końcówka (czerwiec 1985 – styczeń 1989)*, Kraków 1999; tenże, *O dyskursie totalitarnym*, w: *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, red. J. Miodek, Wrocław 1996, s. 241–245; J. Sambor, *Nowomowa – język naszych czasów*, „Poradnik Językowy” 1985, z. 6, s. 365–377; P. Wierzbicki, *Struktura kłamstwa*, Londyn 1987; L. Bednarczuk, *Władza nad mową*, „Pismo” 1981, nr 2, s. 93–102; J. Morawski, *Lekcja nowomowy*, „Spotkania” 1992, nr 24, s. 41–42; R. Grzegorzczkova, *Nowomowa a problem funkcji wypowiedzi*, „Poradnik Językowy” 1985, z. 6, s. 378–381; J. Karpiński, *Mowa do ludu. Szkice o języku polityki*, London 1984; A. Heinz, *Kilka uwag o tzw. nowo-mowie*, w: *Nowo-mowa...*, dz. cyt., s. 4–6; A. Bogusławski, *O nowomowie*, w: tamże, s. 43–56; A. Drawicz, *Nowo-mowa po sąsiedzku. Propozycje wstępne*, w: tamże, s. 57–63 i in.

⁷ Np. W. Pisarek, *Perswazja – jak ją widzą, jak ją piszą*, w: *Język perswazji publicznej*, red. K. Mosiołek-Kłosińska, T. Zgółka, Poznań 2003, s. 9–17; *Język perswazji publicznej*, red. K. Mosiołek-Kłosińska, T. Zgółka, Poznań 2003; O. Wolińska, *Mechanizmy perswazji językowej*, Katowice 1987; A. Batko, *Sztuka perswazji, czyli język manipulacji i wpływu*, Gdynia 2005; M. Pastuch, J. Tambor, *Środki perswazji w wystąpieniach polityków*, w: *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, red. Z. Kurzowa, W. Śliwiński, Kraków 1994, s. 143–150; G. Majkowska, *Językowe środki perswazji w przemówieniach politycznych*, „Poradnik Językowy” 1989, z. 5, s. 319–327; E. Laskowska, *Emotywizacja jako środek perswazji*, w: *Manipulacja w języku*, red. P. Krzyżanowski, P. Nowak, Lublin 2004, s. 81–90. i in.

podejmują także często problem skuteczności oddziaływania. Do trzeciej dającej się wyodrębnić grupy tekstów należałoby zaliczyć te, których autorzy problematykę języka polityki traktują bardzo ogólnie, a także podejmują kwestię samej terminologii (*język polityki, język polityczny, dyskurs polityczny, politolingwistyka*), zastanawiając się nad jej zasadnością, próbując ustalić jej zakres, precyzując ją oraz rozważając kwestie sporne⁸. Do tych trzech podstawowych obszarów badawczych można by jeszcze dodać badania dotyczące dyskursu publicznego, prace poświęcone retoryce, a także teksty z dziedziny psychologii podejmujące problematykę wywierania wpływu na ludzi. Dopiero wówczas wyłoni się w pełni obraz bogactwa literatury dotyczącej problemu języka polityki lub w jakiś sposób z nim związanej.

Na tym tle niezwykle skromnie wyglądają prace dotyczące języka, którym posługuje się polska prawica polityczna. Jego analizę podejmują artykuł Katarzyny Olejnik, która rekonstrukcji poddaje prawicowe systemy wartości⁹, tekst Dobrochny Dabert, ukazujący agresywne oblicze języka o charakterze prawicowym¹⁰, oraz niezwykle interesujące szkice Michała Głowińskiego poświęcone *pisomowie*¹¹. Wzmianki na temat języka prawicy pojawiają się także sporadycznie w innych tekstach, zawierających elementy charakterystyk komparatywnych¹². Niezbyt bogata

⁸ Np. B. Walczak, *Co to jest język polityki?*, w: *Język a kultura*, t. 11: *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński, Wrocław 1994, s. 15–20; J. Rittel, *Komunikacja polityczna. Dyskurs polityczny. Język w przestrzeni politycznej*, Kielce 2003; W. Pisarek, *Szkic wstępu do politolingwistyki*, w: tenże, *O mediach i języku*, Kraków 2007, s. 348–355; A. Piotrowski, *O dyskursie politycznym*, w: *O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*, red. J. Miodek, Wrocław 1996, s. 247–252; S. Dubisz, *Język i styl tekstów o tematyce politycznej*, „Poradnik Językowy” 1982, z. 9, s. 600–613; A. Siewierska-Chmaj, *O języku polityki*, w: *Nowa Wieża Babel*, red. A. Siewierska-Chmaj, J. Chłopczyki, Rzeszów 2003; I. Kamińska-Szmaj, *Język polityki na tle przemian kulturowych*, w: *Język a kultura. Tom jubileuszowy*, red. A. Dąbrowska, Wrocław 2008, s. 253–265; K. Ożóg, *Język w służbie polityki*, Rzeszów 2004; R. Wapiński, *Zmiany w języku politycznym*, „Przegląd Humanistyczny” 2004, nr 11, s. 23–33; E. Sękowska, *Charakterystyka dyskursu politycznego na przełomie XX i XXI wieku*, „Poradnik Językowy” 2006, z. 3, s. 8–28; J. Bralczyk, *O używaniu języka w polskiej polityce w latach dziewięćdziesiątych*, w: *Poliszczyna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków 1999, s. 197–217; K. Skarżyńska, *Język polityki: wielość perspektyw i nieostrość znaczeń*, w: *Poliszczyna a/i Polacy u schyłku XX wieku*, red. K. Handke, M. Dalewska-Greń, Warszawa 1994, s. 247–260 i in.

⁹ K. Olejnik, *Polska prawica – system czy systemy wartości?*, w: *Język w kręgu wartości*, red. J. Bartmiński, Lublin 2003, s. 189–207.

¹⁰ D. Dabert, *Gniewny język prawicy*, „Odra” 1997, nr 10, s. 8–18.

¹¹ M. Głowiński, *Pisomowa, czyli o wolnoamerykance językowej*, „Polityka” 2006, nr 50, s. 14–18; tenże, *Czy totalitaryzacja języka?*, w: tenże, *Nowomowa i ciągi dalsze. Szkice dawne i nowe*, Kraków 2009, s. 223–235.

¹² K. Kłosińska, *Elementy retoryki romantycznej i retoryki liberalnej w polskich tekstach politycznych po 1989 roku*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2003, z. 59, s. 125–137;

jest również literatura poświęcona językowi parlamentarnemu – zwłaszcza w porównaniu z ogromną liczbą prac, w których analizie poddane są teksty prasowe, materiały przedwyborcze lub wypowiedzi polityków udzielane podczas programów telewizyjnych i radiowych. Na uwagę zasługują tu przede wszystkim prace Ewy Laskowskiej¹³, Barbary Batko-Tokarz¹⁴ oraz Agaty Małyśki¹⁵. Większość z nich dotyczy perswazyjności tekstów wystąpień sejmowych oraz stosowanych w nich środków wartościowania. Analizę językowych środków perswazji wykorzystywanych w przemówieniach parlamentarnych podejmuje jeszcze kilkoro badaczy¹⁶. Inni koncentrują się na procesie argumentacyjnym¹⁷ lub etykietce językowej

K. Mosiołek-Kłosińska, *Z Polską na sztandarze. O posługiwaniu się słowem „Polska” w autoprezentacjach partii politycznych (na podstawie deklaracji ideowych współczesnych polskich partii politycznych)*, w: *Język narzędziem myślenia i działania. Materiały z konferencji zorganizowanej z okazji 100-lecia „Poradnika Językowego”* (Warszawa, 10–11 maja 2001 r.), red. W. Gruszczyński, Warszawa 2002, s. 119–130; U. Wieczorek, *O dychotomicznym widzeniu świata, czyli o zwalczaniu wroga za pomocą słów*, „Język Polski” 1994, z. 4–5, s. 268–277; J. Bralczyk, *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2003, s. 99.

¹³ E. Laskowska, *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz 2004; też, *Emocje w dyskursie parlamentarnym*, w: *Funkcja emocjonalna jednostek językowych i tekstowych*, red. K. Wojtczuk, A. Wierzbicka, Siedlce 2004, s. 99–108; też, *Typy wartości w dyskursie parlamentarnym*, w: *Język trzeciego tysiąclecia III*, t. 1: *Tendencje rozwojowe współczesnej polszczyzny*, red. G. Szpila, Kraków 2005, s. 307–315; też, *Kategorie JA i TY w wartościujących wypowiedziach parlamentarnych*, w: *Antynomie wartości. Problematyka aksjologiczna w językoznawstwie*, red. A. Oskiera, Łódź 2007, s. 99–112.

¹⁴ B. Batko-Tokarz, *Perswazja w dyskursie sejmowym*, Kraków 2008; też, *Poselska gra na słowa – analiza perswazji w dyskursie sejmowym*, w: *Język a komunikacja*, t. 17: *Język polski XXI wieku: analizy, oceny, perspektywy*, red. G. Szpila, Kraków 2007, s. 340–347; B. Batko, *Pozorność dialogu w dyskursie sejmowym*, w: *Oblicza komunikacji 1. Perspektywy badań nad tekstem, dyskursem i komunikacją*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Zaśko-Zielińska, Kraków 2006, s. 370–383.

¹⁵ A. Małyśka, *Rytuały sejmowe w latach 1980–1982 i 1991–1993*, Lublin 2003; też, *Językowe środki wartościujące negatywnie we współczesnych przemówieniach sejmowych*, w: *Antynomie wartości...*, dz. cyt., s. 85–98.

¹⁶ M. Szeplińska, M. Baran, *Państwo przekonuje do swego: językowe środki perswazji w odpowiedziach na interpelacje i zapytania poselskie*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2002, z. 58, s. 93–105; T. Wydra, *Leksykalne wykładniki impresywnej funkcji mowy w wystąpieniach sejmowych*, w: *Język a kultura*, t. 11: *Język polityki...*, dz. cyt., s. 97–106; E. Kołodziejek, *Walka na słowa. O perswazji i innych „chwytach” we współczesnych wystąpieniach sejmowych* w: *Rozgrywanie światów. Perswazja w kulturze współczesnej*, red. I. Iwasiów, J. Madejski, Szczecin 1994, s. 227–235; R. Grzesiak, *Wartościowanie w tekstach przemówień sejmowych Adama Michnika*, w: *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, red. Z. Kurzowa, W. Śliwiński, Kraków 1994, s. 151–157.

¹⁷ T. Tyska, *Debaty parlamentarne: dochodzenie do decyzji czy konkurs uzasadnień?*, „Studia Psychologiczne” 1996, nr 34, s. 61–72.

w Sejmie¹⁸. Na koniec wspomnijmy również o pracy *Słowa na wolności* Ireny Kamińskiej-Szmaj, w której jeden z rozdziałów poświęcony jest humorowi wypowiedzi sejmowych¹⁹.

W obliczu tak wyraźnej dysproporcji zainteresowań badawczych niniejsza książka stanowi próbę wypełnienia luki, którą jest całkowity brak wyczerpującego opracowania języka polskiej prawicy politycznej.

¹⁸ A. Krzanowska, *O nieparlamentarnym w parlamencie, czyli kilka uwag o języku polskiego sejmu*, w: *Język trzeciego tysiąclecia III...*, dz. cyt., s. 297–306; S. Kowalski, *O sejmowej antyetykiecie*, w: *Zmiany w publicznych zwyczajach językowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa 2001, s. 85–91.

¹⁹ I. Kamińska-Szmaj, *Słowa na wolności*, Wrocław 2001.